

ТЕОФАНО ПОПОВА – УЧИТЕЛКАТА. БЛАГОДЕТЕЛКАТА. ОБЩЕСТВЕНИЧКАТА¹

Петър Михайлов

*Институт за литература – БАН
32. СУИЧЕ „Св. Кл. Охридски“*

Резюме. Предлаганата разработка представя личността на учителката, общественичката, преводачката, благодетелката Теофано Попова. Нейното литературно наследство остава слабо проучено, слабо познато. Особено място в нейната работа заема критическата реч, посветена на Иван Вазов. Фактът, че жена предлага тълкувание на творчеството на живия тогава автор, е показател за силата на женската еманципация у българските интелектуалки от края на XIX век. обстоятелството, че самият писател е бил гост и е слушал тази реч, е симптоматично за нивото на цивилизованост и култура, които той демонстрира към жените. Известно е неговото писмо до Анна Карима от 1921 г., с което той признава творческия успех на една от първите ни белетристки. Съвсем бегло предлаганият анализ споменава и за някои художествени творби на Т. Попова. Надяваме се с тази статия да се даде началото за по-детайлното проучване на делото на голямата благодетелка, посветила силите си всецяло за добруването на родния си град Стара Загора.

Ключови думи: учителка; ораторка; благотворителност; литературна критика; Иван Вазов; Теофано Попова; белетристика; публична реч; еманципация.

Теофано Ненова Тодорова-Попова (20. 03. 1856 – 18. 01. 1929) е родена в Стара Загора и е българска учителка, писателка, обществен деец, благодетелка. Основава сиропиталище, което съществува от 1899 до 2020 г. Институцията, носеща нейното име, през 2021 г. от сиропиталище в Стара Загора вече е дом за настаняване на хора с ментални увреждания². Налична е нейна страница в електронната енциклопедия „Уикипедия“³. Достъпни са и не много на брой журналистически публикации във връзка с нейната годишнина (165)⁴ и с благотворителната ѝ дейност⁵. Няколко дигитални материала, проследяващи моменти от нерадостната ѝ лична съдба – още като млада остава без съпруга си, а години по-късно и двамата ѝ синове са погубени в разцвета на силите им⁶. Обзорно за творчеството на Т. Попова пише Невена Ганева⁷.

Т. Попова израства в Стара Загора в семейството на Нено и Милка Тодорови⁸. Бащата е абаджия. Вуйчо ѝ Атанас Иванов е известен старозагорски учител и книжовник. Сведенията сочат, че е имала брат и сестра. От ранна възраст тя проявява интерес към учението и 5-годишна е дадена да се обучава – първоначално в Девическото, а после и в класното училище в родния си град. Още щом завършва, едва 14-годишна, става учителка там. Тя е сред възпитаничките на Анастасия Тошева⁹. В исторически план трябва да се поясни, че Райна Попгеоргиева¹⁰, Виктория Живкова¹¹ и Теофано Попова са от една и съща генерация. Трите забележителни българки имат за своя учителка открояващата се личност на А. Тошева. Всяка една поотделно продължава в съзнателния си живот да носи усещането за Възраждането и високото съзнание за обществен дълг, за мисия пред и към народа си. Интересен факт е, че и четирите жени оставят отчетлива следа в българската литературна история, реконструирана в последно време. Най-изявената е Вела Благоева – нейно дело са първите повест и роман, писани от женска ръка, в еволюцията на родната литература. Тя е автор и на пионерската методика на българския език (1892)¹². Анастасия Тошева и Райна Попгеоргиева оставят автобиографичните си съчинения, които са ценни със своята документална стойност, отправящи към предосвободенската епоха, Априлското въстание и първите години на свободна България – само по себе си, женската визия за тези събития буди жив интерес, защото дава другия ракурс, другия поглед към това, което узнаваме като текстови реалности благодарение на писателите класици – Захарий Стоянов, Стоян Заимов, Иван Вазов. Теофано Попова оставя 15 книги.¹³ Количеството на издадените ѝ съчинения е значително и същевременно е показателно за книжовната дейност на останалата в сянка писателка. А в архива ѝ под номерация ДА – Стара Загора – 34, номер на фонд 555К, се съхраняват други неизследвани и неизвестни до момента ръкописи.

Омъжва се на 16 години за Васил Д. Папазоолу. Свекърът Димитър Папазоолу е богат старозагорец и училищен настоятел. Теофано и Васил имат двама синове – Димитър и Васил. По времето на Руско-турската освободителна война семейството се премества в Свищов. Там младата жена е сред самарянките, подпомагащи ранени и болни войници. Приветства на добър руски език победилите войски¹⁴. След това фамилията отново се завръща в родното си място. Ала там са застигнати от нещастieto да почине съпругът. Така Теофано Попова остава вдовица и сама отглежда децата си.

Три десетилетия от живота си тя посвещава на учителската професия – работи в Казанлък, Севлиево, Солун, Стара Загора. През 1892/93 г. е директорка на Солунската девическа гимназия. Вече в 1894 г. отново се завръща в Стара Загора, където преподава в Девическата гимназия. Големият ѝ син Димитър вероятно е убит през 1896 г., който по това време също е учител в Свищов.

Три години по-късно – през 1899 г., Т. Попова основава благотворителното дружество „Добрий самарянин“ и е избрана за негов председател – такава остава до смъртта си през 1929 г. Там се приютяват деца от улицата – сирачета, изоставени, отхвърлени. През 1912 г. е убит и вторият син – Васил¹⁵, който е лесничей в Лъджене. До края на живота си Т. Попова отдава сили и енергия на *Благотворителното дружество*. По това време написва и няколко драматургични произведения, поема, религиозногълкувателни съчинения. Отделни творби излизат посмъртно с пари, оставени от нейното завещание, което е дарено на „Добрий самарянин“.

Кратка е бележката, представяща и архива ѝ: „Родена през 1856 г. в Стара Загора. Завършва класното училище в родния си град, непосредствено след което започва да учителства в градовете Стара Загора, Казанлък, Севлиево, Солун. Ученолюбива, владееща добре руски и френски езици, тя е активна общественичка. Слага началото на първото женско дружество в Стара Загора. Като негова председателка работи до края на живота си. Едновременно с това по нейна инициатива е основано сиропиталище, на първото от които завещава част от своето имущество. Починала на 18.01.1929 г.“¹⁶.

Т. Попова навлиза в нашия литературен живот с три превода от руски език съответно на: Огюст Дьобе „Философия на брака“ от 1885 г.; В. Шелгунов „Женска слободия“ (1889) и П. Каптерев „За характерните психични свойства при жените“ (1895)¹⁷. Нужно е да се обобща, че и трите книги са част от т. нар. „женски въпрос“, който поставя проблемите, свързани с борбата на жените за равнопоставеност. Преди да се посвети всецяло на тази кауза, писателката сякаш се е запознала основно със сложния процес, който особено през 30-те години на XX век е силно активизиран в България. Важното в настоящия случай е да се отбележи, че твърде скоро след Освобождението тази тема навлиза в общественото съзнание на част от интелегентните, грамотните, творчески пишещите жени. Т. Попова е сред тези избраници и изиграва своята историческа роля, поради изключителната ѝ скромност и почтеност обаче делото ѝ е и слабо познато.

Първата по-значима художествена творба на писателката е разказът „Една из многото семейни картини. Разказ из народния ни живот“ от 1899 г., поместен в рамките на отделна книжка, като всъщност в жанрово отношение по-скоро текстът е новела, малка повест, тъй като обхваща почти 30 страници, разделени на 6 части. Още в началото на сюжетното развитие прави впечатлителна голямата динамика на действията – те са задъхани, напрегнати, драматични. Завързането на буйстващата жена, виковете ѝ, „виденията“ ѝ картинно са изобразени в повествованието. Диалозите между героите са живи, близки до реалния разговорен стил, което подпомага историята да се доближи максимално до достоверното. Запомнящи са епизодите, когато се изобразява насилието над жената и над новороденото. Разказът се води от името на мъж

– чиновник, който разкрива злощастната съдба на комшиите си. Ценното в наративната цялост са интерпретираните мъжко-женски личностни отношения. От една страна, са Иван Зарзаватчията, който тормози физически и психически съпругата си Радка (Лалка). От другата страна са младите Александър и Делка (Неделя), които заживяват в хармония, разбирателство и сговор помежду си. Острият конфликт между старите е породен от Драгна – антагониста в историята, която се опитва да навреди на всички. След намесата на 25-годишния Александър Зарзаватчията осъзнава, че е бил мъчител на жена си. След нейната смърт той се разкайва за злодеянията си. Умира след две години, а Драгна е отведена от полицията, за да бъдат разследвани нейните престъпления. След като Александър се оженва за Делка, техните взаимоотношения са обрисувани по следния начин: „той имаше една ръка, слаба физически, но мощна нравствено, ръка, готова всякога да го подкрепи, кога политне в тежкия, труден път в живота“¹⁸. Нравствеността на женската фигура и личност – на това настояват известните радетелки за женско равноправие у нас в теоретичен аспект – Жени Божилова-Патева¹⁹ и Лили Браун (позната с книгата си от 1903 г)²⁰. Така че бихме могли да кажем, че Т. Попова въплъщава идеята (теоретичното) в задоволителна художествена форма. Т.е. тя пише в духа на времето, съвременна е. Нека припомним, че в своите повест и роман („Царица Теодора. Скица от XIV век“, „Процес“) Вела Благодеева също разглежда проблемите на еманципацията и равнопоставеността²¹. Във финала на своята новела Т. Попова отново се придържа към европейските тенденции – мъжът и жената да се развиват заедно, хармонично, да се стимулират взаимно, да се подкрепят един друг: „Неделя замести в пълна смисъл на думата, мястото на майката на останалите сираци. Освен това неотразимото влияние на Александра върху Неделя благотворно се отрази в умственото ѝ и нравственото развитие. Двукласното ѝ образование, що бе по-рано получила, се утрои. Тя нарасна до висотата, гдето стоеше Александър. Щастлива случайност биде преместването му в София – Делка свърши Стопанско училище. Тя бе вече помощница на мъжа си и в економическо отношение – тя стана учителка по ръкоделието“²². Не само е развила образованието си, но получава и по-добра професия, с която успява да допринесе със средства за издръжката и поддръжката на семейството. В някаква степен тази новела на Т. Попова поставя един нов проблем в нашата литература – жената като равностоен партньор на мъжа във финансовите отношения в/на семейството („економическите“). Двамата герои благотворно си влияят един на друг и съумяват заедно да се развиват и напредват. Тонът на повествователя не е назидателен, но макар и деликатен, възпитава – откроява се с тази своя функция: подава се адекватен модел за следване.

Още в тази ранна творба се усеща драматургичният заряд, който носи у себе си Т. Попова, затова не е изненадващо, че тя се насочва към писането на

трагедии по-късно в своята творческа еволюция. Макар и непопулярни, тези драматургични творби не са лишени от качества. Що се отнася до идейно разгръщане, до фабулиране, до яркост на отделни герои и събития, бихме могли да кажем, че Т. Попова постига някакъв успех. Разбира се, огромната човешка скромност на авторката вероятно е попречила те да бъдат популяризирани. Ала в предговорите, в някои паратекстови белези личи открояващо се авторско присъствие.

Що се отнася до преподавателската ѝ работа на учителка по български език²³, наложително е да споделим, че тя възприема по-скоро онова традиционно разбиране, характерно за нейното поколение, завещано от възрожденските години и примерите на тогавашните достойни книжовници, носещи усещането за мисия и дълг към и пред народа си, към и пред родината си. Това *разбиране за служене* се запазва до края на живота ѝ. То е демонстрирано още в началото на просветно-обществения ѝ път – първата ѝ публикация, състояща се от 16 страници, е посветена на значимо литературно-културно събитие: 25-годишния творчески юбилей на Иван Вазов. Словото е определено като *Реч*, произнесена на 24 септември в салона на старозагорското четирикласно окръжно училище. Изданието е реализирано от почитателите на поета за полза на създадения фонд „Иван Вазов“ и е осъществено от печатницата и книговезницата Никола С. Кирилов в Стара Загора през 1895 година²⁴.

Речевия акт жена да заговори публично за утвърдения, за големия национален писател, бихме могли да обясним в някаква степен като смел, а и като отговорен: защото вече *жената дава оценка, жената задава критерий* и мерило за стойността на художественото слово. Не са многобройни изявите на жените книжовнички като критици в края на деветнадесетото столетие в България. Сказката вероятно е знак, че вече у нас жената прави първи уверени стъпки, за да утвърди своя глас, за да открие своята мисъл и да я насочи към глобалното литературно съждение, което се оформя в онази епоха, т.е. то зрее, формира се. На много по-късен етап ще се превърне в осъзнато като значимо говорене за национален литературен процес. Фейлетоните на Екатерина Каравелова, белетристичните творби на Вела Благоева, които открихме по-рано, вероятно позволяват на Теофано Попова да изкаже пред обществеността в Стара Загора своите анализационни наблюдения върху творческата дейност на Ив. Вазов до 1895 г., придържайки се към един научнопопулярен стил. В нашето съвремие подобни жестове определяме с теоретическите постановки *как жената чете литературния канон*²⁵. Но нека се насочим към събитието отпреди близо 130 години.

Своеобразното *похвално слово*²⁶ се състои от три основни части: увод, изложение и заключение, които са ясно обособени. Т.е. авторката се придържа към класическа форма на жанра, познат в нашата литературна история още

от Средновековието и първите наши книжовници. *Публичната реч* на Т. Попова се откроява със силата на своето красноречие непосредствено в самото начало – серия от реторически въпроси, акцентиращи върху значимото събитие – юбилея на Ив. Вазов. Всъщност актът на засвидетелствана почит към труженика на художественото слово е първият в новоосвободена и обединена България. Няма друг такъв пример за всеобщо признание до 1895 г. (или поне ние не знаем да е имало). В някаква степен действието не само засвидетелства уважение, но е белег и за опит за обединение на народа, на българското общество около фигурата на един национален писател. Постепенно *речта* проследява биографията на писателя – онези моменти, които всички ние знаем за ранния живот на Вазов: желанието на бащата Минчо да направи своя син търговец, учението при даскал Ботьо Петков, чиракуването в Букурещ при чичото, избухването на Априлското въстание, написването на двете знакови стихосбирки, вдъхновени от организацията, избухването и потушаването му. Впечатление прави, че е цитирано пейзажно стихотворение на поета, започващо с граничното пространство на Дунава. Обединението на българските земи, т.е. онези територии, населени с етнически българи тогава (90-те години на XX век) – Вардар, Черно и Бяло море, Стара планина, Пинд²⁷. След това Т. Попова се спира за кратко на повестта „Чичовци“, която характеризира като „сатира“, с „дълбок юмор“, „ценно произведение“, „прекрасна илюстрация на първобитните, още не зачекнати от лъскът на съвременната цивилизация, прави на добре познатите му градовце, гдето е прекарал младините си“²⁸. Тази изостаналост на българското общество, безвремието, примитивизмът са изследвани вече достатъчно добре, интересното в случая е, че Теофано Попова ги маркира. От тази битовост (не битийност!) се отива към високия идеал, вложен в сериозните класически текстове на Вазов. Именно тях говорещата обособява в отделна група.

Недоволството на Вазов от политическия (тук това понятие трябва да мислим като партизански, т.е. разоряващ се на отделни политически формирования) и обществено-културния живот след Освобождението е отразено в кръг от творби, разработващи темата за славното близко минало, допринесло за появата на *Нова България*: „Немили-недраги“, „Под игото“, „Епопея на забравените“. В своето изказване говорещата жена отбелязва, че през 1894 г. Вазов драматизира повестта в пиеса „Хъшове“. Краткотрайната памет, непризнателността към националните герои е изплакана с финалните думи: „Бедни, бедни, Македонски!“. Искрена и топла е възхитата от „Под игото“. Оная едва ли не магическа (по-скоро вълшебна) атмосфера в дома на патриархалното чорбаджи-Марково семейство е изведена като любим епизод на читателите, разпознаващи се чрез и със текста на романа. Ефектно е открояна постъпката на благородния отец Йеротей и *Зелената* (му) *кесия* (глава от романа). Изтъкнат е успехът на книгата: „Изток даде

на Запад един само роман, равняващ се с най-хубавите белетристически съчинения от XIX век, той вече е преведен на всички европейски езици, дори на шведски, холандски и този роман е исторически²⁹. Като тематика е исторически, но и като значимост за еволюцията на българската литература въобще също заема историческо място. Висока е оценката, която дава Т. Попова за „Епопея на забравените“ – а именно шедьовър. Тя започва своите наблюдения върху одическия цикъл от личността на Паисий; Раковски; братя Миладинови; Бенковски; Перушица (т.е. хронологически); „най-после той не забравя да възпее и нашите старозагорски светци – герои: братя Жекови“³⁰. Тук трябва да отворим скоба, за да поясним, че през 1919 г. Т. Попова публикува своята историческа драма „Старозагорското въстание през 16 септември 1875 г.“ – в тази творба основният конфликт е саможертвата на Михаил и Георги Жекови. До момента вероятно предложението на писателката е първото³¹ по посока как жената „вижда“ събитията, настъпили в 1875 г. в Стара Загора. А когато работата е творческа, не толкова документална, вероятно предизвиква още по-голям интерес към процеса: женската визия за националната история на България, претворена в литературно слово. В краткия предговор към драматургичното си произведение авторката е посочила кои източници е ползвала, за да създаде на тяхна основа своята художествена творба: „Записките на цветистия мемоарист Захарий Стоянов“ и *записките* на Христати Стойнов Шиваров – очевиден на събитията, попаднал в затвора, а по-късно амнистиран.³²

Сякаш за да тушира емоционалното сгъстяване на напрежението, породено от тежките опуси на Ив. Вазов, Т. Попова насочва вниманието на аудиторията към пейзажната лирика на поета. Спира се върху стихотворението „Родопи“ и демонстрира толерантност, която смайва с човешкото си отношение и с демократичните си разбирания: планината Родопи „криеща животът на кръвните ни братя помаци, те крият зад себе си цяла Македония“³³. Както самият Вазов е известен със словесните си жестове към Македония, имащ наум страдащите българи, живеещи по онова време там, така и самата Т. Попова е автор на цяла поетическа книга, свързана с проблема³⁴. Подобни творчески прояви доказват онова предположение, което споделихме в началото на нашето изложение: Т. Попова носи усещането за мисия, за отговорност, характерни за възрожденските книжовници. Всъщност биографично тя е свързана с онази епоха, възпитавана е в традициите на онова време. Същото е добре известно за Ив. Вазов – сам той пише спомени за един от учителите си – Б. Петков (и не само него!), в добре познатия му текст „Неотдавна“. И все пак, нека припомним, че става въпрос за 1895 г. – т.е. това е времето преди Илинденско-Преображенското въстание, а и много преди Балканската война. Идеалистът Вазов е имал визионерска представа за „Македонския въ-

прос“. Вътрешна кулминация в словото на говорещата е смисловият акцент, направен с „Отечество любезно“ – одата, която не само възхвалява родното, но и го обединява. На свой ред ,трябва да изтъкнем, че лайтмотивът в *Речта* е *обединителното*.

Кратък цитат от „Молитва“, намираща се в „Звукове“ от 1893 г., насочва вниманието към психологическите изживявания на поета – „Екове“ („Италия“ – 1894). Прави впечатление, че Т. Попова не се придържа строго към хронологическия модел. Тя по-свободно, по-скоро типологически разглежда творчеството на Вазов – възторгът и удивлението пред/от храбростта на българския войник са кодирани в „Сливница“, стихосбирката от 1885 г. Впечатляващо е чувството на говорещата, което е насочено срещу войната, т.е. в някакъв смисъл тя е пацифистки настроена (както всички наши писателки всъщност): „Той (Вазов – бел. моя, П. М.) хиперболизира геройството му (на българския войник – бел. моя, П. М.). Но неговата високо чувствителна душа не може да се не възмути от грозните резултати от тая безполезна братоубийствена война за двата, свързани по кръв и вяра народа“³⁵. Дълбинно е наблюдението на ораторстващата жена. Успява психологически да проникне в поетическото слово и изтъква огромната болка и тъга, състраданието към скъпите жертви, които е изпитвал лирическият майстор, и успява да внуши това усещане на четящите.

След това Т. Попова по-скоро маркира – изрежда поемите „Грамада“, „Видул“, „Загорка“, трите тома с разкази и повести, „Драски и шарки“, стихосбирката „Алпийски книга“, за да стигне до кулминацията в своето реторическо говорене: „Със своя талант може да ни постави в реда на другите културни народи. Вазов бе денницата, която предизвести зазоряването на България и в далечний Запад“³⁶. Днес ние казваме, че Вазов задава цивилизационен модел, че неговото творчество е фундамент за изграждането на национална идентичност. С по-други думи, но в смислова близост, искрено е споделила тези мисли и една учителка по български език преди 130 години. Споделила го е пред обществото, дошло в салона на Училището, сред които е бил е самият Вазов. Възпитанието, оgramотояването са напуснали пределите на класно-урочната система и са прерасли в структуроорганизиращ нацията модел

. Училището е мощен инструмент за формиране на идентичност, за окултуряване и по времето на световноизвестния Джон Дюи³⁷ една българска преподавателка го демонстрира в Стара Загора. Най-интересното обаче като че ли тепърва предстои. Скромната Т. Попова наистина е смела, както споменахме в началото на нашето изложение.

Заклучителните фрази на своето изказване ораторката насочва към младите: „Кои са тия десетки, стотина прилични отчасти на Вазов, личности, ако не нашата интелигенция, нашата младеж – бъдещата опора на отечеството ни?“³⁸. Младата новоосвободена нация чрез своя интелект, чрез

мисловните си усилия, упражнявани именно от интелгентската прослойка на нашето общество, трябва да заеме позициите на водачи на останалите. По модела, въплътен вече от Вазов – духовен предводител на народа си, трябва и последователите му да продължат подетия път на развитие, който ще доведе до „Добруването на България“, сиреч до обединението на народа, до по-високото му културно-мисловно развитие и благополучието му. И именно тук е главната изненада, която предлага Теофано Попова: съществена част от обществото, от народа са жените и децата. Те също намират място в изказването ѝ и по този начин говорещата обединява, събира и представя в цялост българската нация. В самия финал на своята проникновена реч учителката призовава: „Нека всички страдащи жени, за които в прекрасното си произведение „Оставете ме там да поплача“, изплакала сълзите си... Поклон отдайте, нещастни женски сътворения Томува, който ви оплаква съдбата и ви уподобява на „рози, хвърлени на друма, що всек помирише и пак ви изпуща“. Добре известно е стихотворението „На детето“, където Вазовият лирически говорител съветва младеца да съхрани чистотата, обичта, родолюбието си и така да израсне достоен човек. От него са и заключителните цитати на Т. Попова. Отново се връща към идеята за обединение, не толкова в пространствен, колкото в духовен смисъл – сплотяване на нацията, защото това е единственият идеал на самия Ив. Вазов – добруването на България³⁹. Насочването към темата за детето всъщност е красноречивото внушение на Т. Попова – увереността в бъдещето на нашия народ, тъй ка(к)то детската фигура символизира бъдещето. Детето подлежи на възпитание в ценности, зададени вече от големия поет общественик, и така ще се изгради *ново общество*, което ще е *свободно, миролюбиво, добро*. Същото това дете расте под преданите грижи на учителката, която формира мислене⁴⁰, поведение, утвърждава в системата от ценности, произтичащи от християнските фундаментални разбирания за битието.

БЕЛЕЖКИ

1. Статията е част от проекта „Жените в българската литература – извороведски материали, дигитализация“, ръководен от доц. Людмила Хр. Малинова (Институт за литература – БАН). Авторът изказва сърдечна благодарност към екипа на списание „Български език и литература“, че за втори път приютава текст, свързан с Проекта, ръководен от Института за литература, обезпечен от Фонд „Научни изследвания“. Целта на тази инициатива е да се даде по-задълбочен поглед към творчеството на жените в нашата литература, за да може да се осмисли, че тяхната работа е съществена част от общонационалния литературен процес. Друга от целите е да се популя-

- ризира по-малко познатите и(ли) позабравените имена на пишещи жени. Така Проектът се превръща в принос към цялостното историческо изследване на българската литература.
2. <https://stzagara.net/2021/01/26/преобразуват-теофано-попова-в-дом-за/> (посетено на 21. 01. 2023 г.).
  - https://bg.wikipedia.org/wiki/Теофано_Попова (посетена на 21. 01. 2023 г.).
  3. https://bg.wikipedia.org/wiki/Теофано_Попова (посетена на 21. 01. 2023 г.).
  4. <https://duma.bg/legenda-teofano-popova-n235622?go=terms&p=cookies> ; <https://www.nbp.bg/nbp/теофано-попова-спомен-за-една-родолюб/> (посетено на 21. 01. 2023 г.)
  5. <https://dolap.bg/2018/01/17/теофано-попова-старозагорката-с-тъжн/> (посетено на 21. 01. 2023 г.).
  6. <https://www.youtube.com/watch?v=H8bn6qOhmi8> – видеоматериал (посетено на 21. 01. 2023 г.); <http://www.pggs.info/по-следите-на-родословието-на-лесниче/> (посетено на 21. 01. 2023 г.).
  7. Ганева, Невена (1996). Книжовничката Теофано Попова в: Участие : литература и социален живот : периодично издание на писателите от Стара Загора. ISSN 1310-4896 (VI, 3 – 4, 1996, с. 23 – 25).
  8. По данни на Ганева, Н. (1996) – цит. статия.
  9. В своята „Автобиография“, отпечатана през 1911 г., Ан. Тошева изрежда своите ученички и споменава и трите като имена.
  10. Райна Попгеоргиева (1856 – 1917) е реалното име на останалата с прозвището си Райна Княгиня.
  11. Виктория Живкова (1859 – 1921) остава в нашата историческа памет с имената Вела Благоева.
  12. Виж повече в: сп. „Български език и литература“, книжка 3/ 2022 г., година LXIV (с. 311 – 320).
  13. Виж: Приложение 1. и 2. Изказвам личната си благодарност към Слава Драганова – директор на Регионална библиотека „Родина“ в Стара Загора, която с готовност ми съдейства относно библиографската справка за книгите на Т. Попова. Радостна новина е, че библиотека „Родина“ е дигитализирала всичко, което притежават във фонда си от нея. Така произведенията ѝ стават достъпни и улесняват процеса на изследване и вметване името на писателката в историята на нашата литература.
  14. Теофано Попова изнася множество сказки, речи. Някои са запазени в ръкопис и са съхранени в архива ѝ (документите на Теофано Попова са оформени като личен фонд под №555К и са заведени в „ДА“ – Стара Загора през 1962 г., като съдържат 43 архивни единици), а има и случаи, когато подобни речеви жестове са и отпечатани – като този за първия юбилей на Иван Вазов от 1895 г.
  15. <https://dolap.bg/2018/02/01/съдбата-на-лесовъда-васил-в-попов-и-жес/>

(посетено на 21. 01. 2023 г.).

16. <http://212.122.187.196:84/Process.aspx?type=Fund&agid=34&flgid=5077247> (посетено на 02. 03. 2023).
17. Отново Н. Генева е първата, която обръща по-специално внимание на преводаческата дейност на Т. Попова – в цитираната статия от 1996 г.
18. Попова, Теофано (1899). Една из многото семейни картини. Разказ из народний ни живот, Казанлък; издава Казанлъшко женско дружество „Саморазвитие“; Друж. Акцион. Печатница „Надежда“ № 207 (стр. 26).
19. Божилова-Патева, Жени (1904). Разногласия в Българския женски съюз (Принос към историята на нашето женско движение), Бургас; Божилова-Патева, Ж. (1910). В помощ на жената (Пропагандаторска брошура), Бургас.
20. Браун, Лили (1903). Женският въпрос. Неговият исторически развой и икономично значение, Варна: „Георги Бакалов“.
21. Вела Благоева в романа си „Процес“ (1898) сюжетира домашното насилие спрямо жената (болезнен проблем и на нашето съвремие!), проследявайки взаимоотношенията на прокурора и съпругата му. Тази типологическа близост позволява да изтъкнем, че Теофано Попова и Вела Благоева поставят теми, които по-късно ще разглеждат в някои от своите белетристични произведения авторки като Мария Грубешлиева и Санда Йовчева, които разгръщат своя талант през 30-те години на ХХ век. Т.е. връстничките, ученичките на Ан. Тошева се явяват тези, които задават своеобразен модел за/на работа, свързан с конкретен проблем.
22. Попова, Т. (1899) – цит. съч. (стр. 28 – 29).
23. Повече виж в: Аяров, Ив.; Ганева, Н.; Кънев, Н. (2006) Стара Загора (1878 – 1945) Просвещение. Култура. Църковно дело, Стара Загора: „Литера принт“ АД (стр. 60).
24. Попова, Теофано (1895) Реч, произнесена на 24-ти Септемврий 1895 год., по случай Юбилея на българския поет и литератор г-н Иван Вазов в салона на Старозагорското окръжно четвъртокласно училище, Издават почитателите на поета в град Стара Загора в полза на Фонда „Иван Вазов“ – Печатница и книговезница на Никола С. Кирилов, Стара Загора. Виж и на: <https://dolar.bg/2020/06/04иван-вазов-в-литературна-стара-загор/> (посетено на 26. 01. 2023 г.).
25. Повече виж в: Неслученият канон. Български писателки от Възраждането до Втората световна война. (2009) – Съст. проф. Милена Кирова, София: Алтера.
26. Би могло да определим тази реч на Т. Попова именно като продължение на жанра похвално слово, познат в нашата литературна история още от IX век (св. Климент Охридски), а по-късно – през XIX век – и при Григор Пърличев, Неофит Бозвели. Повече виж в: Станчев, Кр. (1995) Стилистика и жанрове на старобългарската литература, София: Просвета. Разбира се, с

- известна уговорка – онзи тип речеви актове се свързват с паметта и почитането на определен светец, а в нашия случай Ив. Вазов е все още жив в 1895. Реторическата особеност обаче би могло да събере смислово структурите на двата жанра.
27. Тази особеност ще се превърне в композиционен елемент, конструиращ, обединяващ въведението и заключението на цялостното изказване на Т. Попова. Събраността на речевия акт разкрива умение за построяване на добро реторично изказване. Само по себе си и то има своя успех – отпечатано е, а що се отнася до празничния повод – свидетелства се, че самият Ив. Вазов е присъствал в салона докато Т. Попова говори – а това е показателно: големият поет е почел организаторите и лекторката. Виж на: <https://dolap.bg/2020/06/04/иван-вазов-в-литературна-стара-загор/> (посетено на 06. 0. 2023 г.).
  28. Попова, Т. (1895) Реч... – стр. 5. По-късно много от изследователите на Вазовата повест ще използват тези определения, зададени още от Т. Попова. Виж: Янев, С. (1989) Пародийното в литературата, София: Наука и изкуство; Цанева, М. (1980) Писатели и творби. Избрани произведения, София: Български писател (с. 139 – 174); Стефанов, В. (2000) Участиа Вавилон, София: Анубис (104 – 122).
  29. Попова, Т. (1895) Реч... (с. 7 – 8).
  30. Попова, Т. (1895) реч... (с. 9).
  31. В хронологичен аспект.
  32. Попова, Т. (1919) Старо-Загорското въстание през 16 септември 1895 г. Историческа драма в III действия, Стара Загора: печатница и книговезница „Светлина“.
  33. Попова, Т. (1895) Реч... (с. 10).
  34. Попова, Теофано (1926) Тъжно минало, плачевно настояще и бъдещето на Македония на целокупна България, Стара Загора: д-во Добрий Самарянин, печ. Светлина (67 с. : с ил.; 23 см.).
  35. Попова, Т. (1895) Реч... (с. 12).
  36. Попова, Т. (1895) Реч... (с. 12).
  37. Дюи, Д (1929) Психология и педагогика на мисленето, Кюстендил: кооперативна печатница „Труд“; Дюи, Д (2013) Свобода и култура, София: „Захарий Стоянов“.
  38. Попова, Т (1895) Реч... (13).
  39. Попова, Т. (1895) Реч... (с. 16).
  40. По настояването на Джон Дюи – учи го на мислене. Повече виж: Дюи (1929) – цит. съч.

TEOFANO POPOVA – THE TEACHER, THE BENEFICIARY, THE PUBLIC FIGURE

Abstract. The article presents the personality of the teacher, social worker, translator, benefactor – Teofano Popova. Her literary heritage remains understudied and lesser known. A special place in her work is occupied by the critical speech dedicated to Ivan Vazov. The fact that a woman offers an interpretation of the work of the then-living author is an indicator of the power of female emancipation among Bulgarian intellectuals from the end of the 19th century. The fact that the writer himself was a guest and listened to this speech is symptomatic of the level of civility and manners he displayed towards women. His letter to Anna Karima from 1921 is famous, because in it he acknowledges the creative success of one of our first female fiction writers. The proposed analysis very briefly also mentions some artistic works of T. Popova. We hope that this article will be the beginning of a more detailed study of the case of the great benefactor, who devoted her energy entirely to the improvement of her hometown of Stara Zagora.

Keywords: Teacher; orator; charity; literary criticism; Ivan Vazov; Teofano Popova; fiction; public speaking; emancipation.

✉ **Petar Mihaylov, PhD Student**

32. St. Kliment Ohridski Secondary School

Institute of Literature at the – BAS

E-mail: pmihailov@abv.bg